

mû'l-İktirâh, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 392). 5. *Şerhu'l-Erba'ine hadîsen*. Nevvî'nin kırk hadis ile ilgili eserine yapılan bir şerhtir (nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Kahire 1375/1955; nşr. Üsâme Abdülkerîm er-Rifâî, Kahire 1400/1980; nşr. Ahmed b. Muhammed Tâhûn, Cidde 1402, 1403; nşr. Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân, Beyrut 1404/1984). 6. *Erba'üne hadîsen tûsâ'iyyete'l-isnâd*. Müellifin kendi rivayeti olan hadislerden dokuz râvili kırk hadisi ihtiva etmekte olup bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye'de bulunmaktadır (Mustalahu'l-hadîs, Teymûriyye, nr. 432). 7. *Tuhfetü'l-lebîb fi şerhi't-Takrîb*. Şâfiî âlimi Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin fıkha dair eserine yapılan şerhtir (Süleymaniye Ktp., Harput, nr. 387; ayrıca bk. Brockelmann, GAL, I, 492; DMBI, III, 510). 8. *Âkîdetü İbn Dakîkî'l-İd** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1803/3).

İbn Dakîkûl'îd'in şiirleri (bazı örnekleri için bk. Ca'fer b. Sa'leb el-Üdfûvî, s. 589-594; Kütübî, III, 443-450; Safedî, IV, 198-206) Ali Şâfi Hüseyin tarafından Safedî'nin *et-Tezkire*'sinden bazı şairlerle birlikte İbn Dakîkûl'îd'in şiirinden örnekleri de ihtiva eden bir bölümün yer aldığı mecmua (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3948) başta olmak üzere çeşitli eserlerden derlenerek neşredilmiştir (*İbn Dakîkî'l-İd: hayâtühü ve divânüh*, Kahire 1960). Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Tabakâtü'l-huffâz*, *el-Emâlî*, *et-Teşdîd fi'r-red 'alâ gulâtî't-taklîd*, *Şerhu Muhtaşari İbni'l-Hâcib*, *Şerhu'l-'Umde*, *Şerhu 'Uyûni'l-mesâ'il*, *Şerhu Muhtaşari't-Tebrîzî*, *Şer-*

hu 'Unvânî'l-vuşûl fi uşûli'l-fıkḥ, *Şerhu Mukaddimeti'l-Muhtarri' fi uşûli'l-fıkḥ*, *Şerhu'l-Maḥşûl*, *İktinâşû's-sevâ-nih*, *Divânü ḥuṭab*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Dakîkûl'îd, *İḥkâmü'l-aḥkâm* (nşr. M. Hâmid el-Fıkî - Ahmed M. Şâkir), Beyrut 1407/1987, neşredenlerin girişi, I, 7-38; a.mlf., *el-İktirâh fi beyânî'l-iştîlâh* (nşr. Âmir Hasan Sabrî), Beyrut 1417/1996, neşredenlerin girişi, s. 11-167; a.mlf., *el-İlmâm bi-eḥâdîsî'l-aḥkâm* (nşr. Hüseyin İsmâil el-Cemel), Riyad 1414/1994, neşredenlerin girişi, I, 5-32; a.mlf., *Şerhu'l-İlmâm* (nşr. Abdülazîz b. Muhammed es-Saîd), Riyad 1418/1997, neşredenlerin girişi, I, 3-13; İbn Rüşeyd, *Mil'û'l-ay-be bi-mâ cûmî'a bi-tûli'l-ğaybe fi'l-vicheti'l-veciḥe* (nşr. M. Habîb İbnü'l-Hoca), Tunus 1402/1981, III, 245-266; Tûcîbî, *Mütefâdû'r-rîḥle ve'l-İḡtirâb* (nşr. Abdülhafîz Mansûr), Tunus 1395/1975, s. 16-37; Abdülhâdî, *Ülemâ'ü'l-hadîs*, IV, 265-267; Ca'fer b. Sa'leb el-Üdfûvî, *et-Tâli'u's-sa'idü'l-câmî' esmâ'e'nübâ'î's-Sa'id* (nşr. Sa'd M. Hasan), Kahire 1966, s. 567-599; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1481-1484; a.mlf., *el-Mu'cemü'l-muḥtaş bi'l-muḥaddîsin* (nşr. Muhammed Habîb el-Hîle), Tâif 1408/1988, s. 250-251; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 442-450; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 193-209; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IX, 207-249; İsnevî, *Tabakâtü's-Sâfi'iyye*, II, 227-233; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müḥzeb*, II, 318-319; Makrîzî, *el-Mukaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'îlavî), Beyrut 1411/1991, VI, 367-387; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Sâfi'iyye*, II, 229-232; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 91-96, 347-348; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 317-320; II, 168-171; Keşfü'z-zunûn, I, 135, 158; Şevkânî, *el-Bedrü'l-tâli'*, II, 229-232; Brockelmann, GAL, I, 492; II, 75; Suppl., I, 605, 683; II, 66; Abdülmüteâl es-Saîdî, *el-Müceddîdün fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Âdâb), s. 267-274; Ali Şâfi Hüseyin, *İbn Dakîkî'l-İd: hayâtühü ve divânüh*, Kahire 1960; Muhammed Râmîz Abdülfettâh Mustafa el-Uzeyzî, *İbn Dakîkî'l-İd: 'aşrühü, hayâtühü, 'ulûmühü ve eşerühü fi'l-fıkḥ*, Amman 1988; Celâleddin Ahmed en-Nûrî, "el-İlmâm İbn Dakîkî'l-İd: hayâtühü ve 'aşrühü", *el-Ba'sû'l-İslâmî*, XXXVII/4, Leknev 1412/1992, s. 80-85; Ali Refîî, "İbn Dakîkî'l-İd", DMBI, III, 509-510; R. Y. Ebied - M. J. L. Young, "İbn Dakîkî al-İd", *EI² Suppl.* (İng.), s. 383.

AHMET ÖZEL

İBN DÂNYÂL (ابن دانيال)

Ebû Abdillâh el-Hakîm (el-Kehhâl)
Şemsüddîn Muhammed b. Dânyâl
b. Yûsuf el-Huzâî el-Mevsilî
(ö. 711/1311)

Hekim, şair ve edip.

646 yılı Rebülevvelinde (Temmuz 1248) Musul'da doğdu. Çeşitli hocalardan Kur'an, hadis ve edebiyat dersleri aldı. Irak Moğollar tarafından istilâ edilince Fransızlar'a karşı mücadelesiyle tanınan Sultan Zâhir Baybars'ın hâkimiyeti altında

bulunan Kahire'ye gitti (665/1266). Musul'da öğrenimine başladığı göz hastalıkları konusundaki çalışmalarına Kahire'de de devam eden İbn Dânyâl, Muînüddeve el-Fihri'den ders alarak edebiyat alanında da kendini yetiştirdi. Çok sayıda Musullu'nun yaşadığı Bâbülfütûh semtinde yerleşerek daha çok fakirlerin tedavisiyle meşgul oldu. Bazı devlet adamları ve özellikle Melik el-Eşref'le tanıştıktan sonra kendisine maaş bağlandı. İbn Dânyâl şiirlerinde daha çok yaşadığı sıkıntıları alaylı bir dille anlatmıştır. Nükte ve esprilerden hoşlanan semt sakinleri de bu tür şiirler yazma konusunda onu teşvik etmişlerdir.

İbn Düreyd'in meşhur kasidesi "el-Mak-sûre"ye çekinmeden itiraz eden İbn Dânyâl'in kendi beygiriyle komşusunun öküzüne mersiye yazması, Hz. Peygamber için yazdığı methiyenin mukaddimesini şaraptan söz eden gazel tarzında kaleme alması ve mahlas beytinde Resûlullah'tan şefaata dileyip methiye bölümüne geçmesi gibi orijinal yaklaşımları vardır. Onun şiirinin başlıca özelliği kasideyi kıssaya çevirebilmesidir. Müveşşah ve mevâliyyâ gibi halk şiiri türlerinden faydalanan İbn Dânyâl tasavvufî şiirler de yazmıştır. İbn Dânyâl, hekimliği ve şairliği yanında gölge oyunundaki üstün yetenekleriyle Arap tiyatro tarihinde de önemli bir yere sahiptir.

Eserleri. 1. *el-Bâbâtü's-selâs* (*Ṭayfû'l-hayâl fi ma'rifeti'z-zıl*, *Ḥayâlü'z-zıl*). İbn Dânyâl'in en önemli eseri olup *Ṭayfû'l-hayâl*, 'Acîb ve ğarîb, *el-Müteyyem ve'd-dâ'î'u'l-yetîm* adlı üç oyununu içermektedir. Döneminin Arap edebiyatı sahasında ilk eserlerinden biri olan bu kitabında İbn Dânyâl makâme tarzını tiyatro eserine çevirme başarısını göstermiştir. Cerrah, eczacı, falcı, yılan oynatıcısı gibi halk tiplerine yer verdiği oyunlarını manzum, mensur ve secili sözlerle süslemiş, kişilerin mizaç ve karakterlerini yansıtabilmek için yer yer basit, kaba ve çirkin ifadeler de kullanmıştır. Bazı tenkitçiler, geniş tartışmalara konu olan eseri çağdaş Batı tiyatrosu anlamında bir tiyatro eseri olarak değerlendirmiş, hatta bazıları Alman şairi ve oyun yazarı Brecht Bertold'un tiyatrolarına benzetmişlerdir (*Mevsû'atü'l-hadâreti'l-İslâmiyye*, II, 255-257). İbn Dânyâl'in geniş bir kültüre sahip olduğunu gösteren eser, o dönemdeki Mısır toplumunun sefaletini dile getiren değerli bir kaynak olma açısından da önemlidir. Eser Muhammed Takıyyüddin el-Hilâlî (Bağdat 1948) ve İbrâhim Hamâde (Kahi-

'Akîdetü İbn
Dakîkî'l-İd'in
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Şehid Ali Paşa,
nr. 1803/3)

re 1963) tarafından yayımlanmıştır. İbrâhim Hamâde neşrinde gölge oyunu, tekniği, mahiyeti, tarihçesi, İbn Dânyâl'in hayatı ve eserlerine dair geniş bir inceleme yer almaktadır (neşredenin girişi, s. 6-138). Eseri ayrıca Paul Kahle, Derek Hopwood'un notlarıyla birlikte neşretmiştir (Cambridge 1992). 2. *'Ukûdû'n-nizâm fi men vüliye Mısra mine'l-ḥukkâm*. İbn Dânyâl'in fetihten kendi zamanına kadar Mısır idarecileri hakkında yazdığı 101 be-yitlik bir ürcüzedir. 3. *Divân*. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (Ayasofya, nr. 4880/8). Selâhaddin es-Safedî'nin bu eserden yaptığı seçmeler Muhammed Nâyif ed-Düeymî tarafından neşredilmiştir (Bağdat 1978).

Ayrıca *Urcûze fi't-ṭib* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3645/2) ve *Kifâyetü'l-müteṭabbib ve nihâyetü'l-müte'eddib* (Brockelmann, II, 2) adlı iki didaktik manzumesi bulunan İbn Dânyâl'in *Şerhu'l-Makşûd fi't-taṣrîf* adlı bir eserinin olduğu da kaydedilmektedir (*Hediiyetü'l-ârifin*, II, 141).

BİBLİYOGRAFYA :

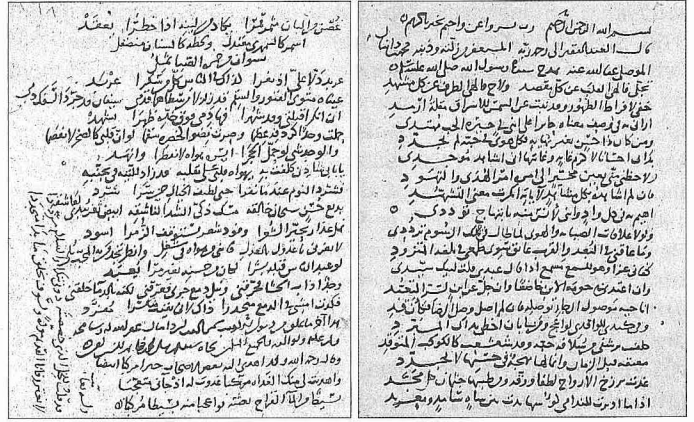
İbn Dânyâl, *Ḥayâlû'z-zıl ve temsiliyyâtü İbn Dânyâl* (nşr. İbrâhim Hamâde), Kahire 1963; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 6-138; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XIX, 234-243; Safedî, *el-Vâfi*, III, 51-57; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 330-339; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmîne*, III, 434-436; İbn İyân, *Bedâ'î'u'z-zühür*, I, 438-439; *İzâhu'l-meknûn*, II, 141; *Hediiyetü'l-ârifin*, II, 141; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 1-2; Ahmed Emîn, *Feyzû'l-ḥâtir*, Kahire 1955, IX, 71-76; Zirikî, *el-A'âm*, VI, 120; Abdülhamid Yûnus, *Ḥayâlû'z-zıl*, Kahire 1965, s. 21; Metin And, *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu*, Ankara 1977, s. 221-239; Ali er-Râî, *el-Mesârah fi'l-vaṭani'l-'Arabî*, Küveyt 1980, s. 25-30; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-'edeb*, III, 706-712; M. M. Badawî, *Early Arabic Drama*, Cambridge 1988, s. 13, 14-24, 25, 28, 37, 107; a.mlf., "Medieval Arabic Drama: Ibn Dânyâl", *JAL*, XIII (1982), s. 83-107; Osman Cemâleddin, *Ḥayâlû'z-zıl li'bn Dânyâl*, Hartum 1989; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifin*, I, 473; Sâlihiyye, *el-Mu'cemû's-şâmil*, II, 312-313; J. Horowitz, "Eine neue Hs. von Ibn Danijal's Taif al-hajal", *ZDMG*, LX (1906), s. 703; P. E. Kahle, "The Arabic Shadow Play in Egypt", *JRAS* (1940), s. 26-34; a.mlf., "Muhammed Ibn Danijal und sein zweites arabisches Schattenspiel", *Misellanea Academica Berolinensia*, II/2 (1950), s. 151-167; J. M. Landau, "Ibn Dânyâl", *El²* (İng.), III, 742; a.mlf., "*Khayâl al-zill*", a.e., IV, 1136; "İbn Dânyâl", *DMB*, III, 479-481; Selmân Katâyâ, "İbn Dânyâl", *Mevsû'atü'l-ḥaḍarati'l-İslâmiyye*, Amman 1993, II, 255-257.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

İBN DÂRÜST

(bk. TÂCÜLMÜLK).

İBN DÂVÜD ez-ZÂHİRÎ

(ابن داود الظاهري)

Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd
b. Âli el-İsfahânî ez-Zâhirî
(ö. 297/910)

Zâhirî mezhebinin ikinci imamı, şair.

255 (869) yılında Bağdat'ta doğdu. Zâhirî mezhebi imamı Dâvûd ez-Zâhirî'nin oğlu olup ailesi aslen İsfahanlıdır. Kaynaklarda hayatıyla ilgili fazla bilgi bulunmaktaki mevcut bilgilerin hemen hepsi Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* adlı eserine dayanmaktadır. İbn Dâvûd yedi yaşında Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Daha küçük yaşlarda edebiyata karşı ilgi duydu; on yaşlarında iken zamanın şair ve ediplerinin meclislerine devam ederek aralarındaki edebî sohbet ve tartışmaları ilgiyle takip etti. Tanınmış dil ve edebiyat âlimlerinden Sa'leb'in büyük ölçüde etkisinde kaldı; Niftaveyh, şair İbnü'r-Rûmî ve Buhtürî ile dost oldu.

Başta babası olmak üzere Abbas ed-Dürî, Ebû Kılâbe er-Rekâşî, Ahmed b. Ebû Hayseme, Muhammed b. İsâ el-Medâinî gibi âlimlerden hadis dinleyen İbn Dâvûd, 270 (883) yılında babasının vefatı üzerine Zâhirî mezhebinin ikinci imamı olarak onun yerine geçti ve yirmi yaşlarında iken kendisine Arap edebiyatında önemli bir şöhrat kazandıran *Kitâbü'z-Zehre* adlı eserini yazdı. Dinî ilimlere vâkıf olmakla birlikte şiir ve edebiyat alanında daha başarılı olan İbn Dâvûd, hayatı boyunca babasının öncülüğünü yaptığı Zâhirî anlayışı savundu ve bu yolda dönemin âlimleriyle tartışmalarda bulundu. Bilhassa Şâfiî âlimi Ebû'l-Abbâs İbn Süreyc ile arasında geçen tartışmalar meşhurdur. Kaynaklarda, İbn Dâvûd'un ders halkasına 400 kişi gibi kalabalık bir topluluğun katıldığı ifade edilmekte ve Zâhirî anlayış ve görüşlerin benimsenip yaygınlaşmasında onun büyük emeğinin olduğu anlaşılmaktadır.

Tabakat kitapları, İbn Dâvûd'un kırk iki yaşında vefat ettiği konusunda görüş birliği içinde olup müellifler onun 9 Ramazan 297 (22 Mayıs 910) tarihinde veya aynı yılın şevval ayında öldüğünü belirtir. Dönemine en yakın müelliflerden olan Mes'ûdî 296 tarihi vermekteyse de İbn Hallikân bunu zayıf bir rivayet olarak kaydeder.

Çağdaşlarının eşine az rastlanan bir edip ve fakih diye söz ettiği (Mes'ûdî, VIII, 254-255; İbnü'n-Nedîm, s. 272) İbn Dâvûd'un edebî zevk ve şairâne üslûbunun izleri zamanımıza ulaşan fetvalarında da görülür (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 256-259; İbn Fazlullah el-Ömerî, VI, 305-307). Onun kıyası reddeden görüşlerinden bir kısmı Kâdî Nu'mân b. Muhammed vasıtasıyla günümüze kadar gelmiştir (*İhtilâf-ü üslûl-l-mezâhib*, s. 167-173, 179-180). Kur'ân-ı Kerim'de mecaz bulunduğu fikrini kabul etmeyen İbn Dâvûd'a göre hakikatı bırakıp mecaza gitmek zaruretten dolayı olmaktadır. Allah ise ihtiyaç ve zaruretle nitelendirilemez (Hatîb, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, s. 65).

Eserleri. İbn Dâvûd birçok eser yazmış olmakla birlikte *Kitâbü'z-Zehre* hariç hiçbirini günümüze ulaşmamıştır. *Kitâbü'z-Zehre*'yi ise bir aşk sebebiyle kaleme aldığı rivayet edilir (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 260-262). Barbier de Meynard (*Mes'ûdî*, VIII, 255), Carl Brockelmann (*GAL*, I, 520), Louis Massignon (*IA*, V/2, s. 721) ve Nâcî et-Tikritî (*el-Felsefetü'l-ahlâkiyyetü'l-Eflâniyye*, s. 382) gibi araştırmacılar her ne kadar eserin ismini *Kitâbü'z-Zühre* (Zühre: Venüs gezegeni) olarak okumuşlarsa da *Kitâbü'z-Zehre* (zehre: çiçek) şeklindeki okuyuşun daha doğru olduğu kabul edilmektedir (*IA*, V/2, s. 721). Eser, müellifin kendi şiirlerinin yanı sıra daha önceki ve dönemindeki 250'den fazla şairin şiirlerinden kıtalar ve beyitler ihtiva eden bir aşk şiirleri antolojisidir. Müellif, daha hayatta iken câriyelerin söylediği şarkıların güftelerini oluş-